

KRITIKAI LAPOK

a magyar tudományosság, szépirodalom és művészet érdekében.

II. évfolyam 2. szám.

1863. Jan. 11.

Megjelenik minden vasárnap 2—3 félévnyi tartalommal.

Előfizetési díj új előfizetők részéről egész évre 10 ft. — félévre 5 ft. — negyedre 3 ft.
" " régi " " " " 8 " " 4 " " 2 "
Egyes szám ára 40 kr. Az előfizetések a „Kritikai Lapok“ szerkesztőségéhez (Pest, Nagyhid-
utca Redoute épület) intézendők.

Tartalom: Az írók díja. — A sajtó és munkássága II. — Az 1849—1857-ik évi magyar könyvészet. — Tárcza: Magyar és magyarországi nyomtatványok leltára. — Legujabb munka. — Határnapok. — Sirkert. — Nyílt levelezés a Krit. Lapok ügyében. — Nyílt t ér: Válasz Dr Lutter Nándornak, Grossmann J. tanártól.

Az írók díja.

Midőn a római költő azt ejté ki egyik versében, hogy habent sua fata libelli, igen hihető nem csak arra gondolt, hogy mi hasznát veszi a libellusnak az olvasó, hanem arra is, hogy az írónak mi a díja érte; s még hihetőbb, hogy e díj alatt nem annyira aest és sestertiumot értett, mint inkább egy két sugarat abból, a mit Romában fama perennis neve alatt képzeltek és értettek.

És látván, hogy a közhir szele mily gyakran kapja fel a polyvát és viszi messze messze, mintha azt hinné, hogy magot visz; magot, mely a sivatagot is képes viránynyá változtatni, pedig dehogy; és ismét látván, hogy a csiraképes magból mily sokat törnek meg liszté, vagy sütnék parázson táplálékul, vagy vetnek lúdnak, tyuknak, sertésnek, borjunak eledelül: ezeket, — mondok, — látván, s hozzá gondolván talán azt is, miről a bibliában van említés, hogy a cserépedény nem kérdezheti meg a fazekastól, hogy miért alkotott ugyan annak az anyagnak egy részéből díszedényt, a másikkból szükségrevalót, a harmadikból közhasználatra, a negyedikből végre szent czélokra alkalmatost: s nem tudván magának ezen egyenlőtlenségnek okát megfejtetni, ahhoz folyamodott, a miből mindent magyarázott, ha az okok keresésében valahol megakadt a régiség, — a fatum-

hoz, s azonnal kész volt a megnyugvás párnája: et habent sua fata libelli.

A mennyire én a görög irodalmat ismerem, sehol sem találtam benne egy sort is, mely által az író elárulta volna, hogy neki is vannak olyan vágyai vagy szükségai, miket teljesíteni vagy fődözni az olvasók dolga lehetne. A hellen ember szeretett gondolkozni, szeretett elmésen s udvariasan vitatkozni, nem négy szem közt, hanem szakértő társaság jelenlétében, mi által a magasb elme-tehetség csakhamar hirre kapott s hallgatókat talált, kik még szélesebb körökben terjesztették a ritka férfiu hirnevét; s kétséget nem szenved, hogy e hirnevesek közül a későbbiek nem társalogtak a fiatalsággal minden díj nélkül. De a kezdetben minden díj a név hiréből állott, mely akkor sokkal könnyebben s így szélesebbre is terjedt mint jelenleg; mind a mellett, hogy a hirnek most annyi alapja és hogy e lapok oly sok példányokban járják be a föld minden zugát, hol egy-egy olvasni tudó ember felütötte tanyáját. Az élet akkor hangosabb volt mint ma, mikor több száz ember olvas egyszerre egy kávéházban, de egyik sem szól a másikhoz semmit.

Már pedig hang nélkül a hir nem is igazi hir, s a névnek sincs, ha ki nem mondatik, csengése. A hellen író, ha csakugyan valami díj lebegett volna szeme előtt, ez alig ha volt más mint az a dicsőség, melyet magáról szülővárosára, szülőire, tanítóira s jó barátaira áramlandónak vélt; s ha volt benne a gonosznak is egy erecskéje, meglehet, hogy előre örült annak, hogy az ő nevének fénye mellett mint fog elhalaványodni vetélytársának vagy más roszakarójának eddigi dicsősége! Magát előre tolni s mintegy azt mondani a közönségnek: Neszetek! itt a fejem, koszorúzzátok meg! ennyire az ó hellen nép egy fia sem vetkőzött nem is vetkőzhetett volna ki a *σεμνότης* ból, melyre akkor a köz- és magánélet minden de minden intézménye szoktatta a jóra való tehetséget. Okos, ügyes, gondos, tisztelt szülők fiának lehetni, — nagy szerencsének tartatott és istenek ajándékának. Magas elmebeli tehetséggel, a szívnek legyőzhetlen nemeségével s a szólás rendkívüli ügyességével, mintegy mézajakgal megáldottan születni — ismét nagy szerencsének tartatott és szintén istenek ajándékának. Ugyan ily szerencsét és istenek ajándokát látott a jól nevelt hellen ifju abban is, ha nagyhirű tanitótól válogatott egykorúival együtt nyerhetett oktatást.

Macedoniai Fülöp alatt kezdett a dicsőség mellett nagyobb mértékben szerepelni az arany is. Fia nagy Sándor volt az európaiak közt az első, ki szellemi fenségét és anyagi hatalmát

nem az istenek ajándékául, hanem mintegy oly adományul nézte, melylyel az istenek neki tartoztak. Hiusága, a különben oly nagy léleknek, ismeretes; melytől felfúvatva Fülöpöt nem akarta ismerni apjául, mert neki apául, valóságos testi apául, — isten kellett. De, daczára az erkölcsök gyors és mély sülyedésének, mely Macedoniai Fülöp korával kezdett gát nélkül terjedni, a hellen író még mindig megbecsülte magát és sohasem árulta el, hogy neki is vannak vágyai, hogy szükségeket ismerő is, vagy legalább oly vágyakat vagy oly szükségeket nem árult volna el a viláért sem, miket ember földözni vagy kielégíteni képes.

A római írók jobbjai nem esnek Róma szép korába. Ellenkezőleg, mikor a római irodalom legfényesb csillagjai deleltek, Róma közerköleseie épen azon a ponton voltak, hol a rothadás kezdődik. Azért meg sem is lephet az, ha a római írók már szel-tiben jutalomról beszélnek, melyet írásaik által elérendeni vágytak vagy reméltek s még jó, ha e jutalmat dicsőségnek hitták.

Facturusne operae pretium sim, kezdi Titus Livius a nagy-szerű munkát, melynek nagyságát a fennmaradt romok mutatják legjobban, s melynek elveszett és kipótolhatlan lapjai kipótolhatlan veszteségként vannak feljegyezve nem egyedül a római világ, hanem az összes emberiség történelmében. — Ő nem tudja, ha valljon nem hiába fárad-e, midőn a római nép dolgait a kezdettől megirandja, sőt ha tudná sem merné megmondani; mert régi és közönséges szokásnak látja, hogy mindig támadnak új írók, kik vagy bizonyosabbat felhozhatnak vélnek, vagy azt hiszik, hogy ügyesebb szerkezettel túl teendnek a faragatlan régiségen. Jónak látja mindazonáltal a maga részéről is gondoskodnia, hogy a föld legelső népének hire tetteinek emlékével együtt fennmaradjon; s ha az ő neve az írók akkora seregében kitünni nem fog, azoknak fényével és nagyságával fogja vigasztalni magát, kik miatt ő homályban marad. — S ámbár gondolja, hogy az első kezdet és a mi ahhoz közel történt, nem igen fogja gyönyörködtetni az olvasók nagyobb részét, mely a legujabbak dolgokhoz siet, hol az egyensúlyát régóta elvesztett népet saját ereje rongálja: ő ellenkezőleg abban is találand munkájáért némi jutalmat, hogy a nyomor látásától, melyben az ő korában Róma annyi éven át sínylett, legalább addig elfordulhat, míg ama régi dolgokba egész lelkével belemerül, menten minden gondtól, mely habár a valótól elhajlítani az író lelkét nem bírja is, de tehetné, igen is, aggodóvá.

Exegi monumentum aere perennius, kezdi egyik ismertebb

énekét Horác, s avval végzi, hogy Melpomenét kéri, ne ütköz-
zék meg a költőnek érdemek által szerzett büszkeségén, hanem
övezze delphibeli borostyánnal fürtjeit szivesen.

Jamque opus exegi, quod nec Jovis ira, nec ignes,
Nec poterit ferrum, nec edax abolere vetustas,
mondja Ovid az *Átala kulások* végén; és a hét zár-vers, mely
e kettőnek alapgondolatát még bővebben kifejti, midőn Ovid
lelkének legmélyebb vágyát és legmagasb reményét, a bizonyos
teljesedés egész határozottságával, tünteti ki, egyszersmind arról
is tesz tanuságot, hogy e nagy munkája becsét ő igen jól is-
merte s épen azért eszébe sem jutott azt valamitől féltetni!

Lássunk ugyanazon korból más irót is. Ismert helyet idé-
zünk. „Mivelhogy sokan hozzáfogtak a nálunk végbe ment dol-
goknak rendszeres megírásához, a mint nekünk azok átadták,
kik a kezdettől fogva a dolgok szemtanúi voltak, és az ige szol-
gái lettek: azért tetszik nekem is, ki mindezeket a kezdettől
végig pontosan kísértem, sorban megírni mindent, kedves The-
ofil barátom, hogy megtudhasd a beszédeknek, melyeket hal-
lottál, csalhatatlanságát.“

E sorok, valamint korábbi idézeteink, azon kívül, a mit a
magok helyén mondanak, világot vetnek a mi ezikkünk felira-
tára is. Az irót, a valódit, belösztone sarkallja s mintegy kény-
szeríti írásbeli nyilatkozatra. Külső körülményei ezen ösztöne
kielégítésére lehetnek kedvezők és lehetnek ellenségesek. Mind
a két esetben e körülmények közé számítjuk az embereket is.
E körülmények hatását részletezni érdekes volna, de jelenleg
tennünk, soron kívül esnék. Itt csak annyit mondunk, hogy a
legkedvezőbb körülmények közt sem fog íróvá lenni, kit bel-
ösztone nem sarkall; de a legmostohább, sőt legellenségesebb
körülmények sem képesek a született irót az írástól visszariasz-
tani. Ő, míg lehel, s míg csak lehet, — ír. Mit, micsoda szerszám-
mal, micsoda alanyra, mennyit és mikor, jót-e vagy roszt,
olyant-e a mivel magának árt, vagy olyant mivel magán se-
gít, — azt most nem kérjük. A tény az, hogy ő ír, mert nem
irnia, az adott körülmények közt, lehetetlen.

S míg az író ezt és így cselekszi, lehetetlen tisztelettel nem
néznünk munkásságát. Magasabb hatalomnak engedelmeskedve
ugy szövi a gondolatok szálait, mint a selyembogár a magáéit;
ugy ömleszti érzelmeit, mint ömleszti a magáéit a fölmile vagy
gerlicze; ugy tárja ki lelke mélységét, mint az éjjeli ég a ma-
gáéit, ugy hangoztatja indulatait, mint a vízforrás, mely moraj-
jal önti vizeit a mélységbe.

S ha ezt tehetné, ő rendesen többet nem kíván. Olvasóra az önkéntelen irónak, mikor ír, semmi gondja. Csak, midőn műve kész, kívált ha sikerült, csak akkor esik jól lelkének, ha meg-hitt műértőnek megmutathatja. Ha látja hogy másnak is tetszik, akkor a meglegedés érzése lassankint magasabb, magasabb fokra emelkedik; míg boldogsággá lesz, ha látja, hogy azoknak is tetszik, a kiket szeret, nemzetségének és nemzete jobb-jainak; és üdvézzetté magasztosul, ha azt álmodja, hogy, míg ember élni fog, művét becsülni fogják. — E dijhoz minden egyéb írói díj csak olyan, mint a pénz csörömpölése a nemzeti hymnus égisz emelő fenségéhez képest, mikor ihlett énekesek és énekesnők ünnepélyes helyen és órában hangoztatják.

A. n. n. i. sz.

A sajtó és munkássága.

II.

A nyomda termékei fölött örködni a nemzetben kifejlett köz-szellem dolga. A köz-szellemnek örködni kell, hogy a serényen és folytonosan mozgó sajtó termékei, a nyomtatványok ne váljanak a nemzet egyéb s talán épen magasabb, szellemibb javainak veszedelmére vagy kárára; és örködni kell, hogy a nemzetben feltűnedező magasb tehetségek elé oly akadályok ne gördítessenek, melyeken átküzdeniök magokat csak későn sikerülne vagy épen nem. A tehetség elől elhárítani minden akadályt, mely szükségtelen, s azon lenni, hogy minden nyomtatvány, melyet magyar erők kiállítanak, legyen egyes újabb jele szellemi tehetségeink-, nemes érzelmeink- és jóra való törekvéseinknek: ezeket a köz-szellemnek kell tennie. Mink, e még most szunnyadó köz-szellemnek egyik igénytelen keltője, híven ügyekezendünk e tisztünkben eljárni, segédkezetek kérve mindenkitől, kinek keblében e szóra „a nemzet szellemi felsősége“ viszhang felel.

Ime tisztünkhöz képest a nyomda termékeit előbb osztályoznunk kell, hogy azokat azután kellőleg rendezhessük.

Általában a nyomda terméke lehet hivatalos és lehet irodalmi. A hivataloshoz egyelőre semmi közünk. Csak azt kell mondanunk, mit értünk alatta. Nekünk hivatalos nyomtat-

vány minden, a mi az élet gyakorlati teendőinek könnyebb, szabatosb, pontosb és egyenlőbb elvégzésére szolgál. A szellem ugyan a kezdetben itt is munkás; a hivatalos irományt is az értelem állítja össze, rendezi, keresi annak legépszerűbb alakját, s mindaddig változtat rajta, míg eltalálta. De mivel a gyakorlati élet szükségének fődözésére szolgál, lassan elveszti eredetének szellemi természetét, a szabadságot, s a szükségesség természete ragad rá. Mihelyt legépszerűbb alakját megelé, megszűnt változni, megszűnt a bírálat tárgya lenni. Mindezek ennél fogva más törvénynek vannak alá rendelve. Ki hivatalos irományt (vagy nyomtatványt) kiállít, nem azt keresi, megfelel-e az a mit mondania kell, az örökké igaz, szép és jó eszmének vagy sem, hanem azt nézi mindenekelőtt, hogy a kiket illet, megértsék és teljesítsék. De igen gyakran történik, hogy a hivatalos írás valamely irodalmi termék alkatrészét képezi, s akkor mint ilyen szintén igényli figyelmünket és rendező kezünk alá esik. Nyelvészeti, bölcsészeti és történelmi szempontból különben is a mi körünkbe vág. Csak tartalmához és tartalma igaz vagy nem igaz, szép vagy nem szép, jó vagy nem jó, helyes vagy helytelen, korszerű vagy idétlen voltahoz nincsen közünk.

E szerint főtekintetünk az irodalmi nyomtatványokra van irányozva. Ezek ismét vagy alkalmiak, vagy folyóiratok, vagy önálló munkák. Az alkalmiakat, mint már nevök is mutatja, csak adandó alkalommal fogjuk tárgyalni. Az önállókat, mihelyt vagy egészen, vagy egyes bevégzett részekben megjelentek, veendjük tekintet alá. A már megindult vagy hirdetett folyóiratokra, hová némiképen a naptárakat és naptárféléket is lehet sorozni, mindjárt az év elején illik forditanunk figyelmünket.

Míg alkalmunk lesz a magyarországi folyóiratokat, miként 1863-ban jan. 1-én hirdetve voltak, kellőleg egybeállítanunk és méltatólag bemutatnunk; s míg alkalmunk lesz a művelt világ egyéb irodalmaiból hasonló adatokat beszerezni: előleges tájékozás végett ide igtatjuk a németországi folyóirodalom tudományos ágának legalább szak- és számszerinti átnézetét, miként azt a Hinrichs-féle könyvjegyzékben 1859-nek közepén összeállítva találjuk. *)

*) Hinrichs János Konrád, lipcei könyvárus, a lipcei Hinrichsféle könyvkereskedés alapítójának, Reinicke Ágostnak, 1796 óta társa, igen hasznos szolgálatot tett az irodalomnak azáltal, hogy már 1797-ben meg-

Hittudomány, bölcsészet és szabad köművesek számára létezett német nyelven	folyóirat:	125
Nyelvészet és nevelés számára lét. n. nyelven	„	68
Jog és államtan, nemzetgazdászat és állapotrajz számára	„	56
Irodalom-ismertetés, könyvészet és nyomdászat	„	37
Földleírás, történelem és régészet	„	39
Gyógyászat, sebészet és baromorvoslás	„	60
Természettudományok, természettan, vegyészet és gyógyszerészet	„	51
Szám- mér- gép-tan és hadi tudományok	„	12
Szépirodalom, művészet, zenészet, színház, divat és általános okulás meg időtöltés	„	78
Kereskedés, ipar, házi, mezői és erdei gazdaság	„	166
A szakszerű folyóiratok összes száma tett e szerint		692.

A politikai lapok külön rovat alá tartoznak, és mint látni fogjuk, szintén tekintélyes számra rugnak.

A verseny, a rokontartalmu lapok ekkora bőségében, lehet képzelni, mily élénk. Jobbat, többet, gyorsabban, csinosabb alakban, és főleg olcsóbban. Ezek a versenyzők szempontjai, ezek az olvasó közönség jelszavai!

Az 1849—1857-ik évi magyar könyvészet.

Ez időszakban megjelent irodalmi művek cím és árjegyzéke. Tudományos szaksorozattal kiadja Demjén József. Pest, 1862. Nyom. Nőséda Gy. 8. r. Ára 2 ft.

Azon reményben vettem kezemhez ezen munkát, hogy abban egy új és lehetőleg teljes lajstromát találom a forradalom utáni csüggedés korában támadt újabb magyar irodalomnak; de ime egy régi ismerősömmel találkoztam. Ezen mű t. i. nem más, mint a Magyar Mihályféle könyvészet új címlap-kiadása, bővítve egy tudományos szaksorozattal, mit azonban D. ur fölöslegesnek látott a címlapon beval-

indította a nevét viselő könyvjegyzéket (Bücherkatalog), mely koronkinti javítások és bővítések által oly tökélyre, ezáltal pedig oly tekintélyre vergődött, hogy minden későbbi könyvészeti szótárak és rendszeres könyvmutatók ő rá vannak fektetve mint alapra. 1860-ban jelent meg annak 124 és 125 folytatása, melyre még vissza fogunk térni. Hinrichs maga már 1813-ban halt meg, de könyvkereskedése most is virágzik, s jelenleg Rost Lajos és társa Refelshöfer Adolf birtokában van.

lani. Az ugyis ismert magyar könyvészetről itt nem akarok szólni, *) de az új szaksorozatról szükségesnek tartom néhány megjegyzést tenni. A legfontosabb az, hogy ezen szaksorozat hibás besorolásoktól hemzseg. Erre egy pár példa. Nézzük csak az első szakot: *Encyclopaedia: összes (1) művek; irodalomtörténet*. Ennek 3 alosztályában: *Összes művek* találjuk Bayza (így!), Faludi, Fáy, Kisfaludi S. és Papp E. munkáit, melyek nézetünk szerint inkább „Szépirodalom“ közé lettek volna sorolandók.

A 2. alosztályba (*Critica; Tud. egyletek kiadásai*) csak 8 sorozatot hibásan, t. i.: *Dux: Nemzeti muzeum (Vegyések közé), Academiai értesítő (Encyclopaedia), Hetényi Magy. Parthenon (Bölcsészet), Mátrai, Muzeumi képcsarnok és Mátrai, Pyrkerféle képtár (Műirodalom), Új magy. museum (Encyclopaedia) és Tomori, Emlékkönyv (szépirodalom)*. Végül feltűnő, hogy *D. ur Dante Új életét* az „Irodalom történet“ közé sorolja; mert annyit csak várhatunk egy könyvéstől, hogy tudja azt, miszerint *Dante Új élete* nem *Dantének* új életrajzát, hanem egyik híresb művét: „Az új élet“-et (*Vita nuova*) tartalmazza.

A.

T á r c z a.

Magyar és magyarországi nyomtatványok leltára.

A magyar nyelv irodalom s műveltség története. A legrégebb időtől, a mohácsi vészig. Tanodai s magán használatra írta Lóskay Bekény, Zircz ezisztercezi áldor s pécsi főtanodai tanár. Pest, 1863. Hartleben Konrád Adolf. Saját gyártmányu papira nyomtatta Sommer Lipót Bécsben. 8-ad rét VII és 231 l. régi írás jelek másolataival. Ára?

Török-magyar nyelvhasznítás és hasonlító magyar-altaji hangtanról. Szégfoglaló olvasta januarius 18. 1862. Budenz József. L. T. Különnyomat a M. Akad. Nyelvtud. Értesítő II. kötetéből. E szerint Pest. Emich. 8-ad rét 32. l.

Szótár C. Julius Caesar de bello gallico és de bello civili című emlékirataihoz, gymnasiumok és reáltanodák számára. Készítette Bartl Antal tanár a pesti kir. főgymnasiumnál. Pest, 1863. Kugler és Essmann.

*) Valljon hány példány kelt el belőle? Ezt tudni kellene, hogy a munkáról bátran elmondhassuk, hogy *u g y i s i s m e r t*. Szerk.

Emich Gusztáv magy. Akad. nyomdásznál. 8-ad rét XVIII. és 236 l. ára 1 ft. 68 kr.

Helynevek magyarázója. Szerzette ifj. Réső Ensel Sándor. II-ik füzet. Pest 1862. Szerző sajátja. Nyomatott Emich G. m. a. nyomdásznál 8-ad rét a 127. laptól 272-ig ára 1 ft. 20 kr.

Magyarország története. Szalay László által. VI. köt. III. füzet. Pest. 1862. Lauffer és Stolp. Wodianer F.-nél 8-ad rét a 353—480 l. Vagyis az összes munka huszonhatodik könyvének vége, huszonhetedikének pedig eleje.

Hellas és Róma. Az ókori remekírók fordításai. II. füzet. Kalliope. (Herodotos IX. könyve). Magyarították Bartl Antal és Veress Ignác, tanárok a pesti kir. főgymnasiumnál. Pest, 1863. Kugler és Essmann. Herz János betűivel. 8-ad rét 43 l. ára 52 kr.

Dalok könyve. Száz magyar költő és a nép dalaiból műfajilag rendezve. Szerkeszté Kolmár József magy. irodalom-tanár. Baja, 1862. Schön Jakab tulajdona. Nyomatott Pozsonyban Schreiber Alajosnál. 16-rét 540 l. ára 1 ft.

Szentelt koszorú. Költeményfüzér. Irta Kuliffay Ede, Kiadta Garray Alajos. Pest, 1861. Bartalits Imre 16-rét 112 lap. Ára 40 kr.

Szabó Richard újabb beszélei Két kötet. Pest, 1863. Lauffer és Stolp. Herz Jánosnál 18-rét 205 és 187 l. Ára?

A természetes gyógmód, vagy a betegségeknek gyógyszer nélkül életrendi szabályok szoros megtartása általi gyógyítása, a Schrot által alapított s utóbb tökélyesített rendszer alapján, és pontos leírása a kórunkban roppantul elterjedt görvély-kórnak (scrophula) és bujasenyvnek, azok pontos gyógyításával együtt. Irta Siklósy Károly. I. füzet. Pest, 1863. Lauffer és Stolp. Kozma Vazulnál. 12-rét VIII és 64 l. ára?

Az 1862-ki londoni világkiállítás emlékkönyve, következő tartalommal stb. (10 sornyi szöveg) írta Vahot Imre. A szerző sajátja. Pest, 1853. id. Boldini Ede kis 16-rét 144 lap. ára?

Zur ungarisch-kroatischen Frage von Ladislaus von Szalay. Pest és Lipse. 1863. Lauffer és Stolp. Taubner B. G.-nél. (A magyar hasontartalmú munka német kiadása. 8-rét 78 l. ára?)

Elementar-Algebra für Mittelschulen. Von I. Grossmann Prof. der Math. an der pester Handelsakademie ord. Mitgliede der kön. ung. Naturwissensch. Gesell. u. mehrerer Vereine Mit- und Ehrenmitglied. Pest, 1862. Kiadta Kilian György egyetemi könyvtáros. Nyomatott Pozsonyban Wigand C. F. nyomdájában. 8-rét IV és 338. l. ára?

Legujabb munka.

Petőfi Sándor vegyes művei. 1838—1849. Kiadta Gyulai Pál. 1. és 2. kötet, a 3-ik sajtó alatt van. Pest, 1863(62). Pfeifer F. sajt. 12. XIV, 253, 340 l. 3 kötet 4 ft. 50 kr.

Nyom nélkül eltűnt jelesünk e maradványaira annál nagyobb bátorsággal figyelmeztetjük a magyar szellemi élet barátait, mert Gyulai Pál rendezte sajtó alá s ő adta is ki, — Petőfi egyetlen fiacskája javára. Tartalma: Elbeszélések, fordítmányok, uti rajzok, levelek stb.

Határnapok. *)

1. Az Akadémia szakonkint minden hétfőn esti 5 órakor tart ülést.
1. A természettudományi Társulat havonkint kétszer, mindenkor szerdán esti 5 órakor az Akadémia teremében.
Az Akadémia idei nagy gyűlése kezdődik jan. 12-én, a nyilvános ülés 15-én lesz.
- A természettudományi társulat tisztújító gyűlésének napja még nincsen kitűzve.
- A museum télen zárva van.
- Az egyetemi könyvtár a vasárnapok, ünnepek és hétfői napok kivételével, nyitva áll reggel 9—12-ik délután 2—5.
3. A Kisfaludy társaság rendes ülései minden hó utolsó csütörtökén tartanak, szintén a Museum teremében.
Nagy gyűlését az idén is febr. 6-án tartandja.
4. A képző művészetek társulata?
5. A zenede?

S i r k e r t.

Meghaltak: 1862 nov. 4-én **B. Bémer László**, egykor nváradi l. sz. püspök, élete 77-ik évében. Díszzsel eltemették N. Váradon dec. 15-én. Fogsága ideje alatt imádságos könyveket irt, melyekből nyomtatásba is adott.

Nov. 22-én **Dr. Tóth Sándor**, debreczeni szül. élete 34. évében. Kimmultával hazai tudományosságunk különösen növény- és állattani szakában igen gazdag ér szakadt meg hirtelen. (L. Krit. L. I. 405. l.).

*) A közintézetek előljáróit kérjük, hogy az ide vágó adatokat velünk tudatni méltóztassanak.

Dec. 9-én **Nachtigall Jakab**, kegyesrendi szerzetes, 53-ik évében, hittud. és böles. tudor. Szép kis könyvtárt gyűjtött, mely azonban még életében ismét elszéledt.

Dec. 14-én **Cherrier Miklós**, kanonok, 72 éves. Mig élt, buzgó tanár és szorgalmas író az egyházi jog és történet terén. Szüléi beköltöztek volt hozzánk Franciaországból, még az 1789 ki forradalom előtt. Szül. Nagy-Őszön Torontál megyében, 1790-ben jan. 8-án.

Dec. 16-án **Mártonfi Zsigmond**, székely udvarhelyi r kath. gymnas. tanár és egyházi író. Ferfikora javában 44-ik évében. *)

Nyilt levelezés

a Krit. lap. ügyében.

Író, kiadó és könyvkereskedő urainkat kérjük, olvassák el jelen évi első számunk első cikkét, s tiszteljenek meg bizodalmukkal A szerkesztőségi szállás most Pesten van a Nagy-hid utczában, a Redoute épület I. emeletében. Közelebről utasít az iskola szolgálja. Oda méltóztassanak utasítani mindent, a mi a Krit. Lapokat bármiképen illeti.

Együttal minden t. ügyfeleinket kérjük, vegyék tekintetbe eredeti tudatlanságunk legyőzhetlen részét, és tudassák velünk mindenkor azt is, hol és mikor találhatja őket minden bizonynyal, a mit nekik szándtunk.

Gr. Kinszky Zdenko urnak Chlumecezen, Csehországban. Hű ragaszkodását a magyar szellemi ügyek egyik igénytelen munkássához, gyenge lapjainkhoz, az ügy vonzó erejének tulajdonítjuk nygyan, de magunk is némi kárpótlást lelünk benne azon hidegségért, melylyel saját hazánkban a mult év elején találkozáink. Most itt is jobbra fordult a hangulat: a tudomány érdekei jobban jobban méltányoltatnak. Különben régóta igaz, hogy: „Az övéi közzé jöve, s az övéi őt be nem vevék.“

Pajor István urnak B. Gyarmaton. Mielőtt a birálatot sajtó alá adnók, látnunk kell a végét. Logikailag összevont munkát jobban szeretnénk, már csak azért is, hogy a „folytatásokat“ a mennyire lehet, kikerülhessük. A birálat beküldött részéből látjuk, hogy a megrótt hibák az osztályozást nagyon is eltürik, s akkor elég, ha osztályonkint egy két kirivóbb példa hozatik fel mutatványul.

*) Kérjük a tanügy minden barátait, hogy minket azon férfiak kimultáról tudósítani méltóztassanak, kik az emberrel született tudatlanság ellen mint tanítók faradtak, akár szóval, akár írással, akár mind a kettővel. Együttal kérjük a kimultnak születése és halála adatait, valamint élete főbb körülményeit és munkássága részleteit. A bajtársak evvel tartoznak egymásnak és a hazának. Tudjuk, hogy ez gyász-lap. Azért szórjunk rá minél több Nefejejtset.

Nyilt tér. *)

Válasz

Dr. Lutter Nándornak,

a „Kritikai lapok“ 18-ik számában saját munkája ügyében közlött ellenkritikájára, Grossmann Ignác tanártól.

Teljes nyugalommal bizván e lapok értelmes olvasó közönségére annak eldöntését, vajjon szolgáltatam-e ezen lapok 17-ik számában Főtisztelendőséged mennyiségtani iskolakönyvének megbirálásában okot arra, hogy Főtisztelendőséged ellenkritikájában irányomban oly méltatlan eljárást kövessen, mint a minőt valóban követni méltoztatott: ezenel csak arra szoritkozom, hogy okadatolva kijelentsem, miszerint én terjedelmes antikritikájának figyelmes átolvasása után sem vonhatok vissza még csak egy árva betűt sem mindabból, a mit első alkalommal munkája fölött ki mondani bátorkodtam, azaz — hogy a súlyok megint szóba ne hozassék — kiveszem a Philalethes görög szó helyesírását.

Pedig Isten tudja, hogy szivesen tenném, de semmikép sem tehetem; azért nem, mert, habár az ellenkritika ritka ügyességgel csak jelentéktlenebb ellenvetéseimet s azokat is elferdítve említi, a fontosabbakat pedig egyszerűen elhallgatja, mégis még ezeknek egyikét sem czáfolja meg igazán.

A ki szóban levő birálatomat olvasta, tudni fogja, hogy

1.) eszem ágában sem volt sohasem Főtisztelendőséged munkájának per absurdum való eljárását keveselni, hanem én csak következetlenségnek mondtam azt, hogy, ha már a munka a szoros rendszert követi, miért nem adja a bevezetésben elméletileg, vagy a szövegben gyakorlatilag a bebizonyítási módok mindegyikének mibenlétéről a szükséges felvilágosítást? Szintugy

2.) sohasem állítottam, hogy Főtisztelendőséged munkája Wittstein nyomát nem elég hűséggel követné, sőt inkább szivesen megengedem még azt is, hogy annak mondatai minden hibáikkal együtt le vannak fordítva. De nem bírom magamnak megmagyarázni, minek idézi még Schlömilch fogalmazásait is, mikor azok egytől egyre épen abban térnek el Wittsteinéitől, a mire mint a hű lefordítás hibájára figyelmeztetni volt szerencsém? Ellenben az igaz, hogy tagadtam, miszerint sem Wittstein,

*) Az itt megjelenő cikkekért csak a sajtóhatóság irányában vállalja el a felelősséget a szerkesztőség.

sem Salamon, sem Moth, vagy pedig Hug nem lehettek abban mintái, hogy ők is az iskolai rendszert tekintették volna műveik tádományosságának kriteriumául. Vagy talán mindezek, s főképen Wittstein tankönyve, nem iskolai czélra szánvák? Ekkor bizony nehéz felfogni, miként lehessen annak nyomát s modorát oly könyv szerkesztésénél is hiven követni, mely czélra nézve amannak tökéletes ellentéte. Ellenfelem hiszi s vallja, hogy a mostani tanrendszer nem egészen jó s mulandó. De akkor nemde annak kárát ugyan csak a megfelelő tanmódszer által lehet elhárítani? Ha tehát egy iskolakönyv a nem egészen jó tanrendszert veszi zsinormértékül s a mellett a tanmódot is tökéletesen eltéveszti, ugyan mit lehet arról mást mondani, mint a mit én a kegyed munkájáról mondtam? De azonkívül

3.) én sohasem tagadtam, hogy Dr. J. Salamon tankönyvének 7. lapján eleve s világosan ki van mondva az, hogy mikor lehet érvényes a bebizonyítás per inductionem, de bátorkodtam azt állítani, hogy Dr Lutter iskolakönyvében azt úgy kimondva s aztán az ezen bebizonyítási mód kellékeinek megfelelését nem találjuk, s e hiányt azután bátor voltam sajnálni. Továbbá

4.) sohasem mondtam, hogy Főtisztelendőséged munkájában a *-hoz*, *-hez* ragoknak *-ból*, *-ből* ragokkal való összetévesztése az egyedüli nyelvhibába, valamint most sem vallhatom, hogy az ellenkritikának matematikophilologiai felfogása valóban helyes volna. Mert ha p. o. a szorozmány s egy szorzója adatik s a másik szorzója mint hányados kerestetik, akkor a teendő az, hogy az utóbbinak mennyiségét az adottakból, de nem az adottakhoz következtessük. Az adott mennyiségek nemde feltételezik, azaz okozólag meghatározzák a kiszámítandót minden tekintetben? Már pedig hogy *-ból*, *-ből* ragoknak lehet okozó jelentésök, de nem a *-hoz*, *-hez* ragoknak, melyek csak vagy helykörülményt, vagy összeadást vagy czélt jelenthetnek, az már, ha köztudomású dolog nem volna, p. o. ezen mondatból is kiviláglík: „A jámbor ember v a l l á s o s s á g b ó l még ellenségét is szereti. Szorzó h o z szorzót keresni pedig csak vagy azt teheti, hogy a két szorzó helyileg egymáshoz teendő, vagy pedig hogy összeadásilag egymáshoz irandó, vagy végre semmi értelme nincs. De én nem állítottam, hogy ez munkájának egyedüli nyelvhibája, hanem figyelmeztettem a sokból még néhányra, p. o. erre: „két egyenlő előjelű szám“ miben gramatikailag az „egyenlő“ melléknév csak a „szám“ főnév jelzője lehet a kifejezés alatt értenünk kell, vagy: $\pm a$ és $-a$, vagy: $\pm a$ és $\mp a$ ellentétben: $\pm a$ és a -val, melyek egyenlők ugyan, de nem egyszersmind mindketten előjelűek is. Pedig a tankönyv ezekre: $\pm a$ és $\pm b$, azaz olyan két számra, melyek mennyisége akár egyenlőtlen is lehet, de előjelök egyenlő. Illyen aztán a 174. §-ban ez is (sajtóhiba volt a 147 §.) „A vég nélküli számok sokaságát,“ aztán a 233. §-ban s minden, tartalomra néz-

ve vele hasonló §-ban a modus s tempusokkal úgy bánatuk el, hogy bizony alig ha est modus in rebus — stb. stb. stb. Nem kevésbé igaz az, hogy

5.) én sohasem állítottam, miszerint ha: $+3 + (-) = +1$, akkor az összeg $+1 > 3$ volna, de világosan azt mondtam, hogy a mint $(a+b) >$ akár a akár b-nél úgy $+(a+b)$ is $>$ akár $+a$, akár $+b$ -nél is, valamint még ha $\frac{1}{10} + \frac{1}{20} = \frac{3}{20}$, akkor $\frac{3}{20} >$ akár $\frac{1}{10}$, akár $\frac{1}{20}$ -nál, sőt még ha $-\frac{1}{10} \times -\frac{1}{20} = +\frac{1}{200}$ akkor $+\frac{1}{200} >$ akár $-\frac{1}{10}$, akár $-\frac{1}{20}$ -nál stb. stb. A tanuló tehát annak dacára, mit az ellenkritika (431. l.) erősen s ismételve biztosít, nagyon is ovakodjék hinni, hogy a mit iskolakönyve az általános s egész számokról állít, az csak azokról áll. Épen úgy

6.) nem én vagyok az, ki mondaná, hogy a számrendszerek fejtegetése a tizedes törtekkel való számlálásnak alkatrésze, vagy hogy annak tárgyalásánál van csak illő helyén; vagy hogy a tanuló a tizedes törtekkel való számolásból azért tanulhat többet az elemi főosztályú tanulóknál, mert a számrendszerek meddő elméletét hallja előadni; nem biz én, hanem mindezeket az ellenkritika mondja. Ad vocem „számrendszer,“ szabadjon ezuttal csak egyet, mint több tekintetben nagyon tanulságost, világosabban kiemelni azok közül, mikre az imént csak az illető §-t idézve figyelmeztettem. A 177. §-nak észrevételében az mondatik, hogy: a tized. rendszer eredete két kezünk tiz ujjában keresendő. A honnan van, hogy az olly régi, mint a nemzetek eredete. Az ember már most azt hihetné, hogy vagy Ádám ősapánknak két kezén nem volt tiz ujj, vagy hogy ő egyes személyében valamennyi nemzetet képviselte, vagy pedig hogy legalább ezek vele s a tized. számrendszerrel együtt egyszerre jöttek létre a teremtés 6. napján. Ezen igazság azonban a legközelebbi sorokban azzal folytatatik, hogy elbeszéltek, miszerint az arab számjegyek Indiából eredtek (azaz mig azok Indiában feltaláltattak, addig vagy se Indiában, se a világ más valamely részében nem volt tiz kézujjali nemzet, vagy pedig élt az a tizedes számrendszerrel a nélkül, hogy a tiz számjegyre lett volna szüksége), aztán hogy a Rómaiak (noha nemzetet képeztek s talán 10 ujj is volt mindegyik kezén) saját számrendszerrel bírtak stb. stb.

7.) Azon §, melyről én azt állítottam, hogy hemzsegnek benne a furcsaságok stb. az 145-ki az s reményem, hogy a sajtóhibát, miután a correcturat nem én tettem, nem rója fel nekem az ellenkritika, ha a következőkben már most világosan kiteszem, hogy mily alapon mertem oly súlyost kimondani. Ezen §. tantételezi: „Valamely általános egész számnak gyöke ismét általános egész vagy végszerütlenszám.“ Itt már most megjegyezni való

a) az „által“ és „egész“ kikötésekről, a mit 5.) alatt világossá tettünk.

b) Minthogy mindenesetre $\sqrt{a} = \pm\sqrt{a}$, világos, hogy az állítmány hamisat mond.

c) Azon tévedésre, hogy az egész s a végszerűtlen szám mindegy, „ismét“ szó mellett okot ad az, hogy ezelőtt a „vagy“ szó hibázik.

d) A bizonyítási modorról eltekintvén, minthogy az következtettségéből olyan, a milyen, mégis furesa csak az, hogy a tantéttel szemben azzal végzi, miszerint „bizonyítandó az lett volna, hogy ha a közbesítés nagyobb . . . a hiba kisebb volna.“

e) Az észrevételben „a szám sor egy es köz eg“eiről ily értelemben szól, hogy szerinte: közeg = térköz = 1.

f) Ugyanitt van ez is: „határtalanul nagy szám által közbesítetik,“ valamint még ez is, s ugyan az előbbi kifejezésnek felderítésére: h a t á r t a l a n ú l k i s r é s z e k r e o s z t o t t a k n a k k é p z e l t e t t n e k s t b . s t b Nem elég-e az egy törpe kis §-nak, millyenekre a tárgy c munkában roppantul szétforgácsoltatik?

8.) Gauszt s annak „Disquisitiones arithmeticae“ című művét ismerve, nem képzelhetem ugyan magamnak, mikép lehessen a „számelméleti“ s „számbeli“ fogalmakat úgy össze téveszteni, mint azt az ellenkritika teszi, vagy a „számelmélet“ tudományát az elemi algebrával úgy, a mint szerzőnek Wittstein nyomainak hű követése folytán a műben tapasztaljuk. Szükséges lesz tehát, hogy világosan kitegyük, miszerint a számelmélet (Zahlentheorie) azon újabb f e l s ő b b tudományok egyike, mely csak napjainkban is szüntelen fejlődik s gyarapodik.

9.) A mindenféle hibás értelmezések tömeges példái felhozásánál én semmi tréfát nem űztem, az ellenkritikának azonban a mellett semmi másra nincs gondja, mint csak nyájas tréfálózásra. Jó biz az annak, a ki nevetni szeret.

10.) A mit a tantétek meddő tartalmáról, a példák haszontalanságáról stb. stb mondtam, azt az antikritika legbölcsebben elhallgatta, másokra annyit felelt, hogy: nem! megint másokra: car tel est notre plaisir! s még másokra: ezt én izlésemnek vallom! minek felvilágosítására aztán képleg még matematikai „iskoláról“ van szó.

Ezek után ki követelheti tőlem, hogy birálatomból visszavonjak csak egy árva betűt is? De ünnepélyesen kinyilatkoztatom, hogy ha találkozok széles e hazában elismert szakférfi, ki Dr. Lutter F. munkája, vagy antikritikája mellett igazságszeretetből felszólal, akkor én saját meggyőződésemet okvetlen megtagadom s a legfényesb elégtételre szívesen kész leszek. Pedig tudom, hogy Főtisztelendőségének vannak többféle tudományos testületekbeli tagtársai s én semmi más nem kötök ki magamnak, csak hogy az, a kinek ez ügyben a magam véleményét alárendeljem, elfogulatlan szakértő becsületes ember legyen. Kár is volt Főtisztelendőségednek azon tudósokat antikritikájával megelőzni, kik bizonyosan már csak keresztyén igazságszeretetből is, nem mulasztották volna el, művét igazságtalan s szenvedélyes megtá-

madásaim ellen megvédeni. Kár volt szinte az időt s erőt azon ok kifürkezésével rontani, mely engem feltevése szerint a kritika közzétételére birhatott. Mindenesetre czélszerűbb lett volna azt azon okok s érvek felkeresésére fordítani, melyek birálatom alapos megezáfolására valók. Mert az ilyenek hiányában kétség kívül közönyös lehet a közönség előtt, mi okból bíraltam meg mivét s a gyanusításnak semmi hatása. Sőt ha igaz, a mit Főtisztelendőséged oly kérdezetlenül elárúl, hogy t.i. nézetei még az iskolán kívül is, a hazai irodalom kifejlődése körül birnak befolyással, mihelyt e befolyás kártékony, úgy hiszem, mindenki annál inkább elismeri kettős érdememet, hogy kötelességemet teljesítém, hozzájárulván a kettős kár elhárításához, s bizonynyal még azt sem irigyli senki sem tőlem, hogy ha jutalmul a jó eredményből talán saját munkám részére is jut valami. De biztosítom Főtisztelendőséged, hogy minden fáradságának daczára tökéletesen csalatkozott azon feltevésében, hogy én boszszúállásból nyúltam tollhoz, mert én éleselméjű hivatalos birálatot illetőleg egész másnemű ellenkritikával folyamodtam a magas hatósághoz, melynek igazságába teljes nyugalommal bizom is. Azonkívül tudja meg Főtisztelendőséged, hogy munkám nem régen német nyelven is megjelent s a helyett, hogy a kritika agyonhallgatta vagy agyonbirálta volna, ugyanazon melegen elismerő fogadtatásnak örülhetett, melyben részestették azt szinte valami 2 hónappal megjelenése után ezen k r i t i k a i l a p o k is. Hogy én kritikámmal előbb nem léptem elő, annak kettős oka van. Először t. i. a „Kr. lapok“ csak $\frac{3}{4}$ év előtt indultak meg, s a mint egy részt méltán feltehettem, hogy kezdetben nem minden ember fia elég edzett lesz az igazság meghallgatására, úgy másfelől az üdvös vállalatot érdemesnek tartottam a legkellemetlenebb kötelesség teljesítésétől, a mig csak lehetett megkimélni. Azonkívül pedig jól esett egy ideig várnom is, vajjon nem találkozik-e más bíráló, ki Főtisztelendőséged művét kritikára méltatná. De miután meggyőződtem, hogy tudja Isten, meddig kellene hasztalanul várnom s a mellett attól kellett tartanom, hogy időközben talán majd megint új kiadást ér a munka, a mi Főtisztelendőséged szerint új megezáfolhatlan érvül szolgálhatna ellenem, végre hozzá fogtam a dologhoz, de a mellett elbizakodás hiányában szerény nevemet elhallgattam. Ha a közvárákozás szerint valamely akademiái vagy tanáregyleti tagtársa Főtisztelendőségedért felelt volna, nevemet még most is, valamint mindazon birálatok közlésénél elhallgattam volna, melyeket Főtisztelendőséged többi művei fölött elkészítettem s melyeket sorban közzé valék bocsátandó.

Kiadó és felelős szerkesztő: **Riedl Szende.**

Főmunkatárs: **Hegyi Gyula.**

Pest, 1863. Nyomatott Kozma Vazulnál. (Hal-piacz és aldunasor sarkán 9. sz.).